

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ
ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ
ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ**

Кравченко Оксана, доктор педагогічних наук, професор, професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Визначено, що соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з ООП – це комплексна, багаторівнева і динамічна система заходів, спрямованих на відновлення, розвиток та утвердження соціального статусу особистості, її психологічних функцій, якостей, властивостей; захист психічного здоров'я та соціального благополуччя; соціальне залучення до повноцінної життєдіяльності та дієздатності, включення в соціальні відносини на основі усунення обмежень життєдіяльності та створення доступного середовища. Особливістю інклюзивного туризму є його здатність інтегрувати такі види соціально-психологічної реабілітації: елементарну, побутову, соціально-педагогічну, освітню, сімейну, рекреаційну, психологічну.

Ключові слова: інклюзивна освіта, соціально-психологічна реабілітація, діти та молодь з особливими освітніми потребами, інклюзивний туризм, доступність.

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION
OF CHILDREN AND YOUTH WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS
THROUGH INCLUSIVE TOURISM**

Kravchenko Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

The system of social and psychological rehabilitation of children and youth with special educational needs by means of inclusive rehabilitation and social tourism as an interdisciplinary subject of research is characterized, which involves the synthesis of separate scientific disciplines: inclusion, tourism, social work, youth work, pedagogy, social pedagogy, psychology, local history, rehabilitation geography, medical rehabilitation, etc.

Children and youth is a complex, multi-level and dynamic system of measures aimed at restoring, developing and affirming the social status of the individual, his psychological functions, qualities, properties; protection of mental health and social well-being; social involvement in full-fledged life activities and capacity for action, inclusion in social relations based on the elimination of restrictions on life activities and the creation of an accessible environment

Inclusive education is implemented through inclusive educational practices that cover a range of technologies, methods, methods and techniques.

The inclusion of inclusive tourism, which has a high rehabilitation potential and is an innovative educational practice, in the practice of inclusive education is justified. The peculiarity of inclusive tourism is its ability to integrate the following types of socio-psychological rehabilitation: elementary, household, socio-pedagogical, educational, family, recreational, psychological.

A practical toolkit for the implementation of the system of socio-psychological rehabilitation of children and youth with special educational needs by means of inclusive tourism has been developed, which includes psychological, pedagogical, physical, physical culture and sports, social and household and medical measures.

Keywords: *inclusive education, socio-psychological rehabilitation, children and youth with special educational needs, inclusive tourism, accessibility.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.. У руслі трансформаційних процесів в Україні відбувається послідовний перехід від медичної до соціальної моделі інвалідності, що позначається на всіх сферах суспільного життя. Зокрема, у сфері освіти постають нові виклики щодо створення умов для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів. Розв'язання такого завдання повинне мати комплексний характер, зокрема доцільно забезпечити тісний зв'язок упровадження адаптованих освітніх технологій у єдності зі створенням сприятливого інклюзивного середовища, зорієнтованого на соціалізацію та соціальну інтеграцію дітей та молоді з обмеженнями життєдіяльності [8].

У цьому контексті одночасно інноваційною послугою закладу освіти і видом соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю стає інклюзивний туризм – потужний засіб активної реабілітації, що структурно включає в себе психологічні, педагогічні, фізичні, фізкультурно-спортивні, соціально-побутові та медичні заходи. Долучення дітей та молоді з інвалідністю до такої діяльності може докорінно змінити спосіб життя, наповнити його сенсом, розширити уявлення про навколишній світ, сприяти адаптації в усі сфери життєдіяльності людини [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціалізації, соціальної адаптації та реабілітації вразливих категорій населення були предметом вивчення багатьох науковців. Серед них – І. Зверєва, А. Капська, О. Козубовська, Н. Коляда, Л. Міщик, Ж. Петрович, В. Поліщук, С. Харченко та ін. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю, у тому числі дітей та молоді, є предметом досліджень українських та зарубіжних учених, серед яких – О. Безпалько, Н. Гусак, З. Кияниця, Н. Комарова, Р. Кравченко, Т. Семігіна, С. Толстоухова, А. Шевцов, Ж. Вилкен, Р. Дарлинг, Д. Райкус, М. Селігман, А. Уорд, Т. Хаммарберг, Д. Холландер та ін.

Проблеми соціально-педагогічної підтримки в умовах закладу освіти як умови інтеграції в суспільство осіб з інвалідністю вивчали Ю. Богінська, О. Рассказова, В. Тесленко, М. Чайковський. Соціально-педагогічні основи діяльності реабілітаційних центрів та інших соціальних осередків досліджували О. Караман, С. Коношенко, Н. Поліщук, М. Сідорчук, Ю. Чернецька, В. Шпак та ін.

Медико-соціальні основи в роботі з дітьми з інвалідністю визначили М. Коренів, Л. Богмат, В. Мартинюк, Е. Михайлова, С. Толмачева та ін.

Розвиток інклюзивного туризму в Україні і за кордоном розкрили Н. Белоусова, А. Войтовська, С. Каштан, Н. Коляда, О. Кравченко, Г. Кучер, В. Лепський, М. Міщенко, І. Молоченко, Л. Науменко, І. Резніченко, О. Топалова, К. Чупіна та ін.

Мета – на основі теоретико-методологічного обґрунтування наукової проблеми розробити та апробувати систему соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з обмеженнями життєдіяльності засобами інклюзивного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом, складна суспільно-політична ситуація зумовлює доцільність обґрунтування системи соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді від наслідків війни. Проведені дослідження

засвідчили, що інклюзивний туризм сприяє підвищенню рівня стресостійкості учасників освітнього процесу, збереженню психічного здоров'я та соціального благополуччя [7].

Сутність соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з ООП розуміється як комплексна, багаторівнева і динамічна система заходів, спрямованих на відновлення, розвиток та утвердження соціального статусу особистості, її психологічних функцій, якостей, властивостей; захист психічного здоров'я та соціального благополуччя; соціальне залучення до повноцінної життєдіяльності та дієздатності, включення в соціальні відносини на основі усунення обмежень життєдіяльності та створення доступного середовища. Інноваційною технологією соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з ООП є інклюзивний туризм, який забезпечує інтегративний потенціал усіх видів реабілітації: медичної, психолого-педагогічної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, фізичної, соціальної, психологічної (відповідно до Закону України «Про реабілітацію інвалідів»). Система соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з ООП засобами інклюзивного туризму спрямована на створення умов для відновлення психоемоційного стану та соціального статусу разом із саморозвитком, самореалізацією і самовихованням [8].

За результатами досліджень встановлено, що інноваційною технологією, яка комплексно інтегрує всі види реабілітації дітей та молоді з ООП, став інклюзивний туризм; поряд із реабілітаційним впливом, інклюзивний туризм є потужним засобом оздоровлення, що виявляється у відновленні і розширенні адаптаційних можливостей організму, підвищенні стійкості до впливу різноманітних факторів; завдяки своїй формі та змісту інклюзивний туризм сприяє формуванню мотивації до пізнання і творчості, тим самим стає формою освітньо-виховної діяльності завдяки реалізації базових загальнопедагогічних принципів: наочності, культуровідповідності, природовідповідності, співпраці, активності тощо [6].

Обґрунтовано метод міжсекторальної співпраці з організації інклюзивного навчання на рівні громади: закладів освіти (забезпечення психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу); інклюзивно-ресурсних центрів (надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг); закладів соціальної сфери (надання соціальних послуг); реабілітаційних установ (надання реабілітаційних послуг); закладів охорони здоров'я (здійснення медичного обслуговування на основі МКФ-ДП); громадських організацій (ініціатива з реалізації інклюзивних проєктів на рівні громади) [8].

Схарактеризовано метод комплексної єдності медичної, психологічної і соціальної складової під час реабілітації дітей та молоді з ООП. Оскільки психофізіологічні порушення призводять до соціальної дезадаптації, основне завдання соціально-психологічної реабілітації – забезпечити людині з інвалідністю психофізіологічне і соціальне благополуччя. Реабілітаційні заходи, спрямовані на компенсацію порушених функцій, являють собою складний комплекс медичних (фізіологічних), психологічних і соціальних впливів [7].

Отримані результати етапу «Визначення методології, методів, гіпотези дослідження, обґрунтування його програми»: проаналізовано та систематизовано вітчизняні та зарубіжні розвідки з проблематики дослідження; виявлено інтегративний потенціал різних дисциплін, зокрема інклюзивної освіти, педагогіки, соціальної роботи, психології, економіку, краєзнавства, географії, соціальної політики, молодіжної роботи, медицини та маркетингу; визначено теоретико-методологічні засади дослідження системи соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму [8].

За етапом «Розробка та апробація системи соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з обмеженнями життєдіяльності засобами інклюзивного туризму» досягнуто: обґрунтовано систему соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з обмеженнями життєдіяльності засобами інклюзивного туризму; розроблено практичний інструментарій впровадження системи, що включає психологічні, педагогічні, фізичні, фізкультурно-спортивні, соціально-побутові та медичні заходи; визначено методи соціо-прородно-ресурсної оцінки природних умов для кожного типу захворювань за такими напрямками: технологічний, психологічний та фізіологічний (з технологічної точки зору важливо розробити інноваційні педагогічні технології; для психологічної оцінки важливо враховувати емоційно-естетичний вплив ландшафту на людину, визначити значущість емоційного компонента для зміцнення здоров'я дітей та молоді з обмеженнями життєдіяльності; фізіологічна оцінка визначає ступінь доступності природних умов для дітей та молоді з різними захворюваннями) [7].

Основні результати за етапом «Теоретичне осмислення результатів дослідження та розробка методичних рекомендацій з використання системи соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з обмеженнями життєдіяльності засобами інклюзивного туризму»: запропоновані рекомендації для закладів освіти щодо питань соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму; за показниками природно-ресурсного потенціалу, історико-культурної спадщини, туристично-рекреаційних ресурсів, рівня розвитку туристично-реабілітаційної інфраструктури та доступності навколишнього середовища для людей з інвалідністю систематизовано та укладено довідник туристичних та рекреаційних зон, рекомендованих до впровадження інклюзивного туризму для дітей та молоді; виявлено, що інклюзивний туризм є передумовою доступу до історико-культурних та природних об'єктів. Це сприяє соціалізації та соціальній реабілітації, розширенню меж сфери спілкування та долає соціальну ізоляцію, забезпечує доступ до ресурсів довкілля, формує бережливе ставлення до навколишнього середовища. Інклюзивний туризм є важливою складовою реалізації теорії зеленої соціальної роботи, водночас конкретною технологією її практичного впровадження; визначено, що провідними завданнями патріотичного та екологічного виховання дітей та молоді засобами інклюзивного туризму стали: пробудження патріотичних почуттів та історичної свідомості дітей та молоді; прилучення їх до духовної спадщини, багатств національної культури; формування відповідального ставлення до навколишнього середовища та екологічної культури [8].

Достовірність наукових положень і результатів дослідження підтверджується цілісністю теоретичної та методологічної обґрунтованості вихідних позицій досліджуваної проблеми, використанням комплексу різноманітних методів дослідження та їх адекватністю відповідно до мети і завдань дослідження, репрезентативністю вибірки і статистичною значущістю одержаних емпіричних даних, апробацією результатів дослідження. Автори наукового дослідження особисто здійснювали апробацію і практичне впровадження розроблених ними положень на базі закладів освіти, закладів соціальної сфери, інклюзивно-ресурсних центрів, Уманської виробничо-територіальної первинної організації Українського товариства сліпих, Уманської організації Українського товариства глухих, музеїв, реабілітаційних центрів, молодіжних центрів, громадських організацій, Державного підприємства «Український дитячий центр «Молода Гвардія»», Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, Національного денрологічного парку «Софіївка» [7].

Цінність очікуваних результатів для потреб розвитку країни та загальнолюдської спільноти полягає в тому, що запропоновані рішення допоможуть не лише підвищити

рівень соціальної інклюзії в державі, але й упровадити ефективні інклюзивні практики на рівні громади, у тому числі створити безбар'єрний простір. Дослідження виконується відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України № 722/2019.), Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року ([розпорядження КМУ](#) № 285-р від 07 квітня 2021 р.), Стратегії людського розвитку (Указ Президента України № 225 від 2 червня 2021 р.), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 р.), Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року ([розпорядження КМУ](#) № 366-р від 14 квітня 2021 р.) [7].

Головний прикладний підсумок НДР – обґрунтовано три функціональних системи соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму: для дітей, молоді та в цілому для осіб з інвалідністю; розроблено практичний інструментарій впровадження системи, що включає психологічні, педагогічні, фізичні, фізкультурно-спортивні, соціально-побутові та медичні заходи (вивчення освітнього компонента «Інклюзивний туризм», тренінги, інклюзивні туристичні маршрути, індивідуальна та групова робота, 3 D тури в умовах карантинних обмежень, проєктна та грантова діяльність тощо); доповнено критерії оцінки соціо-природно-ресурсного потенціалу туристичних об'єктів для кожного типу захворювань за напрямками (технологічним, психологічним, фізіологічним та реабілітаційним); поряд із соціо-природно-ресурсною оцінкою визначено параметри доступності природних ресурсів та об'єктів туристичної інфраструктури для учасників з впровадження програми інклюзивного туризму: рекреаційний, лікувально-оздоровчий, транспортний, архітектурний, санітарно-гігієнічний, реабілітаційний (медична реабілітація, психолого-педагогічна реабілітація, професійна реабілітація, трудова реабілітація, фізкультурно-спортивна реабілітація, фізична реабілітація, соціальна реабілітація, психологічна реабілітація); розроблено рекомендації для закладів освіти щодо питань соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму [7].

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у галузях освіти, соціальної сфери, охорони здоров'я, громадського сектору, зокрема, у процесі удосконалення освітнього процесу в умовах закладів загальної та вищої освіти, створення новітніх технологій соціального обслуговування та покращення якості життя, у роботі міждисциплінарних реабілітаційних команд, при запровадженні дієвої системи соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму, розробці методичних рекомендацій щодо оптимізації їхніх сильних сторін на шляху до соціальної інтеграції [8].

Результати дослідження використано під час підготовки майбутніх соціальних працівників, психологів (розробка та оновлення освітніх компонентів, написання випускних кваліфікаційних робіт, позанавчальні заходи тощо), організації та проведення науково-практичних заходів (II Всеукраїнський науково-практичний симпозіум з інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму з міжнародною участю, Регіональний науково-практичний семінар за темою «Соціальна інклюзія дистанційного освітнього процесу», науково-методичний семінар «Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів у світлі нових нормативних документів: регіональний досвід» та ін.) [8].

Практична реалізація матеріалів дослідження виражена у їх використанні під час грантових проєктів, серед них – «Міжнародний художній симпозіум-плєнер осіб з інвалідністю «Мистецтво без обмежень» за сприяння Українського культурного фонду (м.Умань, 13-24 серпня 2020 року), «Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта» за фінансової підтримки Українського культурного

фонду (липень – жовтень 2021 р.); «Вчимося разом чути та долати соціальну ізоляцію» за підтримки Британської ради в Україні (березень – липень 2021 р.); локальний тренінг [«Активні громадяни»](#) (жовтень – листопад 2022 р.) [7].

За результатами проведених досліджень надано наукові послуги: «Розробка навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців за професією 5133 Супроводжувач осіб з інвалідністю» на замовлення Київського міського центру соціальної, професійної та трудової реабілітації інвалідів; «Розробка науково-теоретичних основ технології соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами засобами каністерапії» на замовлення Клубу собаківництва Товариства сприяння обороні України; «Розробка навчально-методичного забезпечення діяльності інклюзивного табору» на замовлення Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради; «Розробка навчально-методичного супроводу цифровізації соціальних послуг» на замовлення Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради; «Розробка методичних рекомендацій із соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій методом каністерапії» на замовлення Центрального клубу собаківництва Товариства сприяння обороні України [8].

Відповідно до запиту Науково-дослідного інституту праці і зайнятості населення співробітники є у складі робочих груп з розробки професійних стандартів за професіями соціальної сфери, а саме: професії 2351.2 Методист навчально-методичної роботи з надання соціальних послуг; професії 2340 Вихователь соціальний по роботі з дітьми з інвалідністю; професії 2445.2 Психолог установи соціального захисту; професії 1210.1 Директор регіонального центру соціальних служб (навчально-методична робота) [7].

Узагальнені результати НДР можуть бути використані органами державної влади, громадськими організаціями, закладами освіти, закладами соціальної сфери, історико-культурними заповідниками, музеями національного, державного, місцевого рівнів.

Соціально-економічний та суспільний ефект від упровадження результатів дослідження перевищує витрати коштів державного бюджету. Реабілітація знижує витрати держави на охорону здоров'я і соціальне забезпечення за рахунок зменшення розмірів і кількості допомог. Звичайно, що показник може уточнюватися, однак не підлягає сумніву висока економічна ефективність реабілітації людей з інвалідністю, що ураховує соціальну ефективність реабілітації, обумовленої поверненням повноцінної людини у сім'ю і суспільство [8].

Результати НДР використані при розробленні навчального курсу «Інклюзивний туризм», оновленні навчальних курсів «Теорія соціальної роботи», «Методи соціальної роботи», «Психологія особистості», «Організація та методика соціально-психологічного тренінгу», «Психологія життєвої кризи особистості», «Методика роботи психолога» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини [7].

На матеріалах НДР захищено 4 дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії (3 – спеціальність 231 Соціальна робота: Войтовська А. І. «Гендерна соціалізації студентів з інвалідністю в умовах ВНЗ»; Скочко М.О. «Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості»; Жеребко І.А. «Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг людям з інвалідністю засобами інклюзивного туризму»; 1 – спеціальність 053 Психологія: Чупіна К.О. «Соціально-психологічна реабілітація студентів з обмеженням життєдіяльності засобами інклюзивного туризму»), 10 магістерських кваліфікаційних робіт [7].

За результатами залучення здобувачів вищої освіти до наукової роботи отримано диплом II ступеня Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності «Соціальна робота» (Ужгородський національний університет, квітень 2020 р.); диплом

III ступеня Всеукраїнського конкурсу наукових робіт імені Олександра Яременка «Актуальні проблеми молодіжної та сімейної політики» (ДЗ «Інститут сімейної та молодіжної політики», 2022 р.); диплом III ступеня Міжнародного конкурсу студентських наукових робіт «Управлінські, соціальні та поведінкові науки у реалізації засад сталого розвитку» (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, 2022 р.); диплом I та III ступенів Інклюзивного конкурсу «Точки дотику» в рамках реалізації Міжнародної програми розвитку інклюзивних спільнот (УДПУ імені Павла Тичини, 2022 р.) [7].

Організовано і проведено Студентський конкурс проєктів з інклюзивного туризму «Подорожуємо без бар'єрів» спільно з Черкаським обласним центром медико-соціальної експертизи ЧОР та Асоціацією інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму; Інклюзивний конкурс «Точки дотику» в рамках реалізації Міжнародної програми розвитку інклюзивних спільнот [8].

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. У єдності трьох етапів дослідження отримано такі результати:

- розроблено та апробовано систему соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з обмеженнями життєдіяльності засобами інклюзивного туризму (соціально-психологічна реабілітація, медична реабілітація, професійна та трудова реабілітація, фізкультурно-спортивна реабілітація);
- визначено основні технології інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації: арт-терапія та природотерапія за видами: рослинотерапія, каністерапія, іпотерапія, апітерапія, дельфінотерапія, фелінотерапія тощо;
- розроблено проєкт Державного стандарту надання соціальної послуги для людей з інвалідністю засобами інклюзивного туризму, який визначає обсяг, умови, зміст, норми і нормативи, порядок надання інклюзивного туризму як соціальної послуги та показники її якості;
- здійснено класифікацію історико-культурних, природно-заповідних та лікувально-оздоровчих об'єктів Черкащини крізь призму інклюзивного туризму;
- виявлено реабілітаційний та оздоровчий потенціал інклюзивного туризму в умовах закладів оздоровлення та відпочинку дітей та молоді, що забезпечує реалізацію права кожної дитини на повноцінний відпочинок, оздоровлення, змістовне дозвілля, задоволення інтересів і духовних запитів, розвиток здібностей та створює передумови для інтеграції у суспільство відповідно до індивідуальних потреб;
- підготовлено науково-методичний довідник «Соціальна інклюзія дистанційного освітнього процесу» з рекомендаціями щодо психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання;
- обґрунтовано молодіжний центр як науковий осередок соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація як сфера професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 17. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_31 (дата звернення 15.09.2024)
2. Жеребко І. А. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг людям з інвалідністю засобами інклюзивного туризму : дис. ...д-ра філос. : 231 / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2021. 298 с
3. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2019. 304 с.

4. Колупаєва А. А. Нормативний бюлетень: аналіз міжнародного законодавства з питань інклюзивної освіти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2016. Вип. 11. С. 242–260.
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю : прийнята 13 груд. 2006 р. № 995_g71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 15.01.2022).
6. Кравченко О. О. Освітньо-виховний, реабілітаційний та оздоровчий потенціал інклюзивного туризму в умовах інклюзивного навчання : монографія. Умань : Візаві, 2022. 272 с.
7. Науково-дослідна тема «Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму» за рахунок коштів державного бюджету для молодих вчених. URL: <https://surli.cc/uqylqe>
8. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму : кол. моногр. / [О. О. Кравченко, М. С. Міщенко, Н. В. Левченко [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2022. 403 с.
9. Чупіна К. О. Соціально-психологічна реабілітація студентів з обмеженням життєдіяльності засобами інклюзивного туризму : дис. ... д-ра філософії : 053 / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2021, 214 с.

REFERENCES

1. Bryndikov Yu. L. Reabilitatsiia yak sfera profesiinoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery. Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity. 2017. Vyp. 17. S. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_31 (data zvernennia 15.09.2024)
2. Zharebko I. A. Orhanizatsiino-zmistovi zasady nadannia sotsialnykh posluh liudiam z invalidnistiu zasobamy inkliuzyvnoho turyzmu : dys. ...d-ra filos. : 231 / Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. Uman, 2021. 298 s
3. Kolupaieva A. A. Navchannia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v inkliuzyvnomu seredovyshchi : navch.-metod. posib. Kharkiv : Ranok, 2019. 304 s.
4. Kolupaieva A. A. Normatyvnyi biuleten: analiz mizhnarodnoho zakonodavstva z pytan inkliuzyvnoi osvity. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy. 2016. Vyp. 11. S. 242–260.
5. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu : pryiniata 13 hrud. 2006 r. № 995_g71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (data zvernennia: 15.01.2022).
6. Kravchenko O. O. Osvitno-vykhovnyi, reabilitatsiinyi ta ozdorovchyi potentsial inkliuzyvnoho turyzmu v umovakh inkliuzyvnoho navchannia : monohrafiia. Uman : Vizavi, 2022. 272 s.
7. Naukovo-doslidna tema «Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia ditei ta molodi z osoblyvymy osvitynymi potrebamy zasobamy inkliuzyvnoho turyzmu» za rakhunok koshtiv derzhavnoho biudzhetu dlia molodykh vchenykh. URL: <https://surli.cc/uqylqe>
8. Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia ditei ta molodi z osoblyvymy osvitynymi potrebamy zasobamy inkliuzyvnoho turyzmu : kol. monohr. / [O. O. Kravchenko, M. S. Mishchenko, N. V. Levchenko [ta in.] ; MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. Uman : Vizavi, 2022. 403 s.
9. Chupina K. O. Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia studentiv z obmezheniam zhyttiediialnosti zasobamy inkliuzyvnoho turyzmu : dys. ... d-ra filosofii : 053 / Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. Uman, 2021, 214 s.